

ZABAWA JAKO PODSTAWOWA FORMA AKTYWNOŚCI DZIECKA W PRZEDSZKOLU

*„Zabawa to życie dziecka w okresie przedszkolnym, opierajcie, więc na niej waszą
działalność wychowawczą, osłaniajcie zabawę kierujcie nią.*

[....]. Wolność zabawy to prawo najpierwsze.

*Troskliwe wychowanie dziecka pozostawia mu wolność
spokojnego, a samoistnego bawienia się dopóki zechce.”*

F. FROEBL.

Zabawa to przyjemne spędzanie czasu, gra, rozrywka, to rodzaj aktywności człowieka, która pojawia się w różnych formach w ciągu całego jego życia. W wieku przedszkolnym, nazwanym przez pedagogów wiekiem zabawy, podstawową czynnością podejmowaną przez dziecko jest zabawa.

W czasie wieloletniej pracy w przedszkolu miałam możliwość obserwowania bawiących się dzieci, dla których zabawa jest naturalną aktywnością podejmowaną spontanicznie, z własnej woli dziecka, pobudzana motywem „chcę.” W zabawach swobodnych inicjatorem działalności jest samo dziecko, które bawiąc się daje nam informację o sobie. Prezentuje swój sposób myślenia, mowy, poziom uspołecznienia, samodzielności w rozwiązywaniu problemów, oraz tworzeniu nowych sytuacji w toku zabawy. Dziecko odsłania swój wewnętrzny świat wartości, uczuć, potrzeb, wiedzy na temat otaczającej rzeczywistości.

Zabawa, jako podstawowa forma aktywności dziecka w wieku przedszkolnym jest działalnością naturalną, przez co aktywizuje dzieci o różnych typach osobowości i różnym poziomie intelektualnym. Zabawa stanowi tę formę działalności dziecka, dzięki której może ono odtwarzając i przetwarzając treść swoich doświadczeń w świecie realnym przeżywać je na nowo, oraz wielokrotnie poddawać je adaptacji od strony poznawczej, uczuciowej, wartościującej. Dzięki temu następuje włączanie tych doświadczeń, do zasobów pamięci trwałej oraz do systemu psychicznego dziecka.

Motywy działalności zabawowej dziecka jest przeżycie pewnych sytuacji czy zdarzeń, które już uprzednio zaistniały w jego doświadczeniu poznawczym,

w obserwacji czynności i zachowań ludzi dorosłych. Motywacja odgrywa największą rolę w podejmowaniu wysiłku i ma bezpośredni wpływ na kształtowanie postawy dziecka typu – „chcę”. Dążenie do coraz pełniejszego przeżycia okoliczności i wydarzeń, ról społecznych poprzez zabawę stanowi stale odnawiane, niewyczerpane źródło aktywności zabawowej dziecka.

Zabawę charakteryzują pewne cechy, które odróżniają ją od innych form aktywności:

- Zabawa jest działaniem swobodnym, podjętym dobrowolnie z własnej woli, nie pod przymusem, nie na skutek zewnętrznych poleceń. Nie jest narzuconą koniecznością fizyczną, ani obowiązkiem moralnym, czy zadaniem. Złamaniem zasady dobrowolności i swobody jest dawanie przez dorosłego poleceń takich jak: „pobaw się teraz w sam”, „zabawimy się teraz w dom” itp.
- Zabawa jest działaniem bezproduktywnym, bezinteresownym, ale jednocześnie nie jest „zwykłym życiem”, działanie to daje zadowolenie, które mieści się w samej zabawie. Cele, którym służy zabawa znajdują się poza granicami materialnych interesów życiowych i indywidualnego zaspokojenia życiowych potrzeb osoby bawiącej się.
- Zabawa odbywa się w określonym miejscu i czasie, cechują ją odrębność i ograniczenie przestrzenno-czasowe, dlatego też ważną rzeczą jest pozostawienie dziecku swobody, co do tego gdzie, kiedy, jak i z kim ma się bawić.
- Zabawa mieści w sobie element napięcia, oznacza to, że zabawie towarzyszą emocje, zaangażowanie w to, co się dzieje, balansowanie między niepewnością, zagrożeniem, a spokojem i bezpieczeństwem.
- Zabawa jest aktywnością ujętą w pewne normy, rządzą nią reguły stanowiące pewien porządek w stworzonym przez dziecko świecie. Świat ten rozpada się, gdy reguły zostaną przekroczone lub, gdy ktoś naruszy system obowiązujących w zabawie norm.

Pedagodzy dzielą zabawy dziecięce właściwe dla wieku przedszkolnego na cztery podstawowe grupy: konstrukcyjne, tematyczne, dydaktyczne i ruchowe, niektórzy wyodrębniają jeszcze zabawy badawcze oraz twórcze.

Zabawy konstrukcyjne: polegają na budowaniu, składaniu całości z elementów, z wykorzystaniem różnorodnego materiału. Dziecko bawiąc się, wykonując czynności konstrukcyjne odczuwa przyjemność, zadowolenie, jednocześnie zaspakaja ważną potrzebę tworzenia.

Według I. Dudzińskiej można wyróżnić następujące zabawy konstrukcyjne:

- budowanie z klocków różnej wielkości i różnorodnych kształtów,
- konstruowanie, łączenie elementów z zestawów,
- budownictwo z piasku lub śniegu,
- tworzenie i konstruowanie różnych przedmiotów i zabawek do zabaw tematycznych czy inscenizowanych,
- budowanie na wolnym powietrzu, łączenie większych elementów (deseczek, palików, łuków drewnianych), konstruowanie budowli, które mogą być wykorzystane w zabawach tematycznych.¹

Zabawy tematyczne: nazywane również zabawami naśladowczymi, w role, dramowymi lub fikcyjnymi. Przez S. Szumana zostały nazwane tematycznymi, ponieważ są to zabawy dziecięce na określony temat zaczerpnięty z różnych sytuacji, zdarzeń, faktów z życia zauważonych przez dzieci i odtworzonych w formie zabawy.²

Zabawy dydaktyczne to forma zabawy organizowana i kierowana przez dorosłych. Są to zadania, które mają na celu osiągnięcie zamierzonego wyniku, ich celem jest przede wszystkim rozwój procesów poznawczych. Dają dziecku okazję do uporządkowania swoich wiadomości, operowania nimi, rozumienia i dociekania.

Z. Bogdanowicz dokonała podziału zabaw dydaktycznych biorąc pod uwagę materiał wykorzystywany w zabawie. Wyróżniła cztery rodzaje zabaw:

- zabawy z pomocami gotowymi, w których konstrukcji zawarte jest zadanie do wykonania, jak np. wieża piko, baby, sześciiany różnej wielkości;
- zabawy typu *czarodziejski woreczek, zgadnij, czego brak na stole*, w których stosuje się drobne przedmioty codziennego użytku;

¹ Praca zbiorowa pod red. I. Dudzińskiej, *Metodyka wychowania w przedszkolu*, Wyd. WSiP. Warszawa 1976. s. 20, 21

² S. Szuman, *Zabawy tematyczne dzieci*. Wychowanie w Przedszkolu. 1958 r. s. 2.
Cyt. za J. Dyner: *Zabawy tematyczne*...., op. cit. s. 44

- zabawy z wykorzystaniem układanek, łąmigłówek, zagadek obrazkowych, gier stolikowych itp.;
- zabawy słowne, takie jak zagadki, niedokończone rymy i inne.

Zabawami dydaktycznymi kieruje nauczyciel. Może to w pewnym sensie hamować aktywność twórczą dzieci, ale zawarty w nich jest wartościowy cel wychowawczy tj. wdrażanie dzieci do posłuchu i podporządkowania własnej woli regułom zabawy. Przestrzeganie reguł zabawy wdraża dzieci do stosowania ich, oraz uczy zrozumienia potrzeby doprowadzania zabawy, gry do końca. W trakcie tych zabaw dziecko ma możliwość wykorzystania zdobytych doświadczeń i umiejętności w określonym celu. W zabawie tej oprócz celu kształcącego powinien znajdować się również cel bliski dzieciom, czyli zabawowy.³ Kiedy dzieci opanują reguły gier dydaktycznych w sposób spontaniczny wtedy według własnych pomysłów podejmują pewne czynności o charakterze zabaw dydaktycznych wprowadzając w nich swoje zasady i reguły.

W innym podziale zabaw i gier dydaktycznych zaproponowanym przez I. Dudzińską kryterium doboru stanowi cel występujący w zabawie, czyli:

- określanie cech przedmiotów i ich położenia;
- utrwalenie pojęć matematycznych;
- utrwalenie wiadomości o otoczeniu społecznym i przyrodniczym;
- ćwiczenie poprawności wymowy.⁴

Zabawy ruchowe stanowią fizyczny bodziec do rozwoju motorycznego, stosowany w nich różny typ ruchu prowadzi do rozwoju fizycznego. Kształtują charakter, wolę, twórczą wyobraźnię, pamięć, pojęcia przestrzenne. Mogą być to zabawy swobodne i organizowane, w których realizowany jest określony cel. Cel ten według I. Dudzińskiej stanowi kryterium wyodrębnienia następujących rodzajów zabaw ruchowych:

- zabawy orientacyjno-porządkowe, które wyrabiają umiejętność oceny kierunku i odległości, orientację w przestrzeni, uczą biegania bez potrącania, omijania przeszkód;

³ Z. Bogdanowicz, *Zabawy dydaktyczne dla przedszkoli*. Wa-wa 1967. PZWS.s.8,9.

⁴ Praca zbiorowa pod redakcją I. Dudzińskiej, *Metodyka...*, op. cit. s.23.

- zabawy bieżne angażujące duże grupy mięśniowe, pobudzające krążenie, oddychanie;
- zabawy równoważne rozwijają zdolność utrzymania równowagi, uczą przekraczania przeszkód, działają mobilizująco na układ nerwowy;
- zabawy z czworakowaniem działają na organizm wszechstronnie – tak na układ wegetatywny, jak i ruchowy;
- zabawy z elementem skoku i podskoku pobudzają krążenie i oddychanie;
- zabawy z elementem wspinania i włożenia ćwiczą sprawność pokonywania przeszkód;
- zabawy z elementem rzucania, chwytania, toczenia, celowania rozwijają umiejętność rzucania, chwytania, zdolność oceniania kierunku i odległości;
- zabawy rytmiczno-ruchowe wpływające na ogólne usprawnienie ruchowe dzieci, wyrabiające poczucie rytmu, koordynację ruchową, ćwiczą oddech.⁵

Zabawy badawcze są kontynuacją zabaw manipulacyjnych, występujących w wcześniejszych okresach rozwojowych. Dziecko manipulując przedmiotami i działając na nich zaspokaja swoje potrzeby poznawcze. M. Kwiatkowska uważa, że małe dzieci lubią wykonywać różne doświadczenia np. sprawdzają kruchość lodu, wilgotność piasku, bawić się magnesem, szkłem powiększającym, pryzmatem, kalejdoskopem. Mają możliwość w ten sposób zaspokoić swoją ciekawość świata, doświadczyć interesujących je zjawisk i przedmiotów. Doświadczenia te niosą ze sobą pytania: dlaczego tak jest? co, z czego zostało zrobione? co, do czego służy? itp.⁶ Zabawy badawcze służą zaspokojeniu potrzeb poznawczych dzieci poprzez działanie i manipulowanie przedmiotami. Pokrewne zabawom badawczym jest też żartowanie, przekomarzanie, i granie z rzeczywistością, która się tym bardziej odsłania im bardziej jej się zaprzecza.

Zabawy twórcze stymulują rozwój dyspozycji twórczych dziecka. Wiek przedszkolny to okres intensywnego rozwoju wyobraźni, fantazji, pomysłowości. Ma to związek z podejmowaniem przez dzieci działań w formie ekspresji plastycznej, werbalnej, ruchowej i muzycznej. Ekspresja twórcza wypływa z psychicznych potrzeb dziecka.

⁵Praca zbiorowa pod redakcją I Dudzińskiej, *Metodyka...*op. cit. s.24

⁶ M. Kwiatkowska, *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*. Warszawa 1988. WSiP. s. 176.

Manipulacja zostaje zastąpiona poszukiwaniem, eksperymentowaniem, prawdziwym badaniem aż do tworzenia. W początkowej fazie dziecko przypadkowo coś odkrywa, wpada na jakiś pomysł, coś tworzy. Według A.Brzezińskiej aktywność własna dziecka będzie aktywnością twórczą, gdy dziecko:

- podejmuje działania z własnej woli, powodowane ciekawością;
- pojawi się osobisty stosunek do wykonywanych działań (radość z samej możliwości działania, poszukiwania, eksperymentowania), pokonywanie trudności, samodzielność;
- pojawi się u dziecka najpierw poczucie, a potem przekonanie, że dziecko samo coś nowego dla siebie odkrywa, tworzy się coś, czego nie było.

Działania twórcze pozwalają na przekraczanie granic dotychczasowych osiągnięć, tworzą działania autokreacyjne, zwane samorozwojem lub tworzeniem siebie według własnego projektu.⁷ Każdy rodzaj zabawy odgrywa w rozwoju dziecka swoistą rolę, dlatego też w przedszkolu powinno stwarzać się takie warunki, które pozwoliłyby na różnorodną aktywność zabawową dziecka.

Zabawa dowolna, podejmowana z własnej inicjatywy sprawia dziecku przyjemność i jednocześnie jest swoistą formą zdobywania doświadczeń, wiadomości, umiejętności, sprawności, czyli staje się procesem uczenia się w sposób mimowolny i niezamierzony.

Każda zabawa podejmowana przez dziecko jest działaniem swobodnym, bezinteresownym, motywowanym wewnątrznie, rozwija się razem z dzieckiem. Mając na uwadze znaczącą rolę zabawy dla prawidłowego rozwoju dziecka myślę, że należy dzieciom stworzyć warunki do zabawy, zorganizować tak dzień w przedszkolu i w domu, aby mogły swobodnie, bez ograniczeń, ingerencji osób dorosłych podejmować różne formy aktywności zabawowej. Należy pamiętać o tym, że zabawa dla dziecka w wieku przedszkolnym jest działalnością najważniejszą, wpływającą na jego rozwój i niczym nie da się zastąpić.

Zabawa zajmuje centralne miejsce w wychowaniu przedszkolnym. Jest ona tak silną i trwałą potrzebą dziecka jak potrzeba pokarmu, ruchu, towarzystwa innych dzieci. Na zabawę i inną działalność dowolną musi się znaleźć dużo czasu w rozkładzie dnia przedszkolnego, ponieważ w rozwoju małego dziecka są one

⁷ K. Lubomirska: *Przedszkole rzeczywistość i szansa*. Wa-wa 1994. wyd. „ŻAK”. s. 116.

niezbędne. Bez zabawy, bowiem oraz swobody ekspresji i spontanicznego działania nie da się wychowywać człowieka aktywnego, samodzielnego, zdolnego do inicjatywy. Prawidłowo zaspokajając potrzeby dziecka kształtuje się względnie zgodna i trwała organizacja wiedzy, uczuć, motywów działania i reakcji. Proces ten ma miejsce od najwcześniejszych lat życia i ma wpływ na życie psychiczne i prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie.

Dorośli powinni zrozumieć, że „dziecko nie bawi się dlatego, że jest dzieckiem, ale bawi się dlatego, by stać się dorosłym.”⁸

Elżbieta Kozik

⁸ A. Brzezińska, *Dziecko w zabawie i świecie języka*, Zysk i S-ka, Poznań 1995. s. 71-86.